

Оренбурга. У лютому 1925 р. рішенням ВУЦКВ М.П.Василенка було помилувано.²⁴

Академія поновила Миколу Прокоповича у своєму складі, проте це надало йому снаги лише на короткий час: учений видав іші кілька цікавих наукових праць, керував соціально-економічним відділом. Та його творча активність почала згасати. Хвороба Паркінсона була невиліковною. З жовтня 1936 р. життя М.П.Василенка обірвалося.²⁵

Буквально до наших днів академік М.П.Василенко вважався лише помилуваним, але не реабілітованим. Тільки 28 червня 1991 р. Постановою Пленуму Верховного суду УРСР вирок Київського губернського суду від 8 квітня 1924 р. і визначення Верховного суду УРСР від 10 травня 1924 р. у відношенні М.П.Василенка були скасовані, а кримінальна справа щодо його звинувачення за відсутністю в діях засудженого складу злочину — закрита.²⁶

Усім своїм життям Микола Прокопович Василенко служив народові, вітчизняній науці, в історію якої він увійшов не тільки як відомий вчений (його творчий доробок за 40 років наукової діяльності становить майже 500 наукових та публіцистичних праць), але і як один із ініціаторів створення і організаторів Української Академії наук, її другий президент.

1. Юрчук В.І. Академік М.П.Василенко // Український історичний журнал. -1994. - №5. - С.87.
2. Радянська освіта. - 1989. - 3 листопада.
3. Архівна кримінальна справа Служби безпеки України щодо факту засудження М.П.Василенка. - Т.13. - Арк.5.
4. Шемшuchenko Ю.С. Визначний історик і правознавець. Доповідь на урочистому засіданні відділення історії, філософії і права АН УРСР (14 лютого 1991 р.) // Вісник АН УРСР. - 1991. - №6. - С.108.
5. Юрчук В.І. Назв. праця. - С.88.
6. Архівна кримінальна справа... - Т.13. - Арк.7.
7. Там же. - Арк.8.
8. Радянська освіта. - 1989. - 3 листопада.
9. Юрчук В.І. Назв. праця. - С.90.
10. Радянська освіта. - 1989. - 3 листопада.
11. Архівна кримінальна справа... Т.13. - Арк.8.
12. Історія України. Курс лекцій; У 2 кн. - Кн.1. - К., 1991. - С.159.
13. Академія наук у Кислі. 1918 рік. // Київська старовина. -1993. - №3. - С.26-27.
14. Радянська освіта. - 1989. - 3 листопада.
15. Піт. за: Юрчук В.І. Назв. праця. - С.94.
16. Кістерська Л.Д., Матвеєва Л.В. Загублені президенти (з історії Академії наук України). - К., 1991. - С.22.
17. Там же. - С.25.
18. Піт. за: Юрчук В.І. Назв. праця. - С.95.
19. Кістерська Л.Д., Матвеєва Л.В. Назв. праця. - С.33.
20. Архівна кримінальна справа... - Т.13. - Арк.20.
21. Кістерська Л.Д., Матвеєва Л.В. Назв. праця. - С.35.
22. Архівна кримінальна справа... - Т.13. - Арк.21.
23. Там же. - Арк.22.
24. Кістерська Л.Д., Матвеєва Л.В. Назв. праця. - С.39.
25. Там же.
26. Архівна кримінальна справа... Т.13. - Арк.24.
27. Вороненко В.В., Кістерська Л.Д., Матвеєва Л.В., Усенко І.Б. Микола Прокопович Василенко. - К., 1991. - С.271.

ЗАБУТИЙ АРХІТЕКТОР СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

Сьогодні повертаються із забуття імена на багатьох творців української культури та науки. Серед них і ім'я Сергія Прокоповича Тимошенка, яке — за плідну діяльність на ниві української архітектури, участь у громадсько-політичному житті, наукову та викладацьку роботу в українських навчальних закладах в еміграції — годі було й шукати у довідниках і енциклопедіях, які видавалися в Радянському Союзі. Воно було викреслене, як здавалося, назавжди.

Народився Сергій Прокопович 23 січня (ст. ст.) 1881 року в селі Базилівці Конотопського повіту на Чернігівщині (нині Сумської обл.) в сім'ї почесного громадянина, землеміра Прокопа Тимофійовича Тимошенка. Початкову освіту здобув у домашніх умовах, пізніше, в 90-х роках, вчився у Роменському реальному училищі. Потім — в Інституті цивільних інженерів у Петербурзі. Тут і прилучився до діяльності в українських організаціях, зокрема в Українській Громаді. Був одним із активних її членів, брав участь у різних заходах. Так, під час однієї студентської демонстрації його дуже побили, лікарі ледве врятували життя.

Закінчивши 1906 року інститут, Сергій Прокопович переїхав на Волинь, де працював виконавцем робіт на будівництві залізничного вузла станції Ковель і одночасно інженером місцевого повітового земства. Під його керівництвом були споруджені великий палац, приміщення кондукторських і паровозних бригад, школа, інтернат, склад. За його проектами — земський шпиталь (амбулаторія), жіноча гімназія.

Сумський державний
університет
БІБЛІОТЕКА

Молодий інженер поставив собі за мету відновити український стиль в архітектурі. Уважно вивчаючи пам'ятки староукраїнського будівництва, Сергій Тимошенко творчо застосовував історичний досвід у своїй практичній роботі. Особливо вдалими є побудовані за його проектами церкви у стилі козацького бароко. Він належав до плеяди українських архітекторів (Є.Сердюк, В.Кричевський, К.Жуков, П.Фетісов, О.Литвиненко, В.Дяченко, П.Альошин та ін.), які звертались до традицій народної української архітектури.

У 1908-1909 роках С.Тимошенко працював інженером у технічному відділі дирекції Південно-Західної залізниці в Києві. За цей час за власними проектами побудував 4-поверхові будинки Лаврентьєва й Юркевича.

У 1909 році Сергій Прокопович переїздить до Харкова, де працює старшим інженером, начальником технічного відділу, заступником головного інженера на Північно-Донецькій залізниці. Дев'ять років роботи в Харкові виявилися досить продуктивними. Він запроектував і збудував лінії залізниці Льгов-Роданово, Федорівка-Складовськ, Яма-Бахмут-Микитівка. У Харкові ним збудовано будинок управління Північно-Донецької залізниці вартістю 75 тис. золотих карбованців, особняки Бойка, Попова, Томицького, Лазаревих, кілька 5-поверхових будинків. Сергій Прокопович був консультантом при зведені

хімічного заводу товариства «Русско-краска» у Куп'янському повіті, де за його проектами було зведено будинок електростанції, корпуси цехів для виробництва

тва сірчаної кислоти, фенолу, хлору, вапна тощо, а також містечко для робітників на 10 тис. осіб зі школою, шпиталем, лазею, ринком, церквою. Він брав участь у будівництві заводу «Коксобензоль» на ст. Рубіжна, де за його проектами збудовано усі будинки-помешкання для інженерів, техніків, майстрів. Сергій Прокопович керував конструкторським бюро, яке розробляло проект електрифікації Донецького басейну «Углегорськ». С. Тимошенко мав у Харкові власне бюро-майстерню, яке виконувало різні проекти цивільного і промислового будівництва.

Про широкий діапазон фахової кваліфікації Сергія Прокоповича свідчать його роботи, пов'язані з санаторно-курортним будівництвом. За його проектами зведені курорт «Борисово» на узбережжі Чорного моря. До цього комплексу входили споруди санаторію, казино-ресторану, басейну. Кілька проектів реалізовано у Сочі, Туапсе, Геленджику та деяких містах Криму. Серед будинків громадського призначення, спроектованих С. Тимошенком, можна відзначити будинок повітової земської управи у Костянтинграді, кілька народних домів на Полтавщині. На замовлення полтавського губернського земства архітектор створив проект кустарного складу-музею.

Сергій Прокопович брав участь у різних виставках і конкурсах у Москві (1909), Києві (1911), Харкові (1911-1918), Елісаветграді (1914), на яких отримав 10 нагород за проекти шпиталю для м. Казані, церкви для Харкова, каплиці-усипальниці у Лубнах, надгробків на могилах композитора М. В. Лисенка та інженера Варяницького, народного будинку у Кременчуцькому повіті та ін.³

Треба зазначити, що на початку ХХ століття на базі Українського художньо-архітектурного відділення Харківського літературно-художнього гуртка, до складу якого входили С. Васильківський,

С. Тимошенко, В. Кричевський, К. Жуков, О. Линник, В. Мороховець, І. Кальбус та інші художники й архітектори, склалася харківська школа української національної архітектури.⁴

У 1917-1920 роках С. Тимошенко брав активну участь у політичному житті України. На першому Національному з'їзді Харківщини його було обрано головою Національної Ради Харківщини. Під час повстання проти влади гетьмана П. Скоропадського, очоленого Директорією, за наказом №3 головного отамана усіх військ Української Народної Республіки С. Петлюри від 17 листопада 1918 року С. Тимошенко було призначено губернським комісаром Харківщини.⁵

Першого січня 1919 року Сергій Прокопович залишає Харків і виїздить за допомогою проти наступу радянських військ до Києва. З цієї поїздки С. Тимошенко до Харкова вже не повернувся. Там залишились все його майно та архів. Забігаючи наперед зазначимо, що у 1921 році після обшуку в його помешканні чекісти на двох вантажівках вивезли невідомо куди все, що стосувалося його конструкторського бюро-майстерні разом з архівами, що містили в собі копії всіх проектів та іншу важливу документацію. «В тому числі були і всі праці за 12 років по українському архітектурному стилю. Професор М. Ф. Сумцов, не дивлячись на свої хороби, ходив по всіх установах, розшукував роботи по українському стилю. Та даремно, бо чекісти захопили те разом з цінним майном і нічого не пощастило повернути» — пізніше зазначав І. Шовгенів, ректор Української Господарської Академії.⁶

27 серпня 1919 року С. Тимошенко очолив Міністерство шляхів в уряді УНР, головою якого був І. Мазепа.⁷ У 1920-21 роках Сергій Прокопович входив до складу урядів В. Пропоковича та А. Лівіцького.⁸ Разом з армією та

урядом пройшов важкий шлях Другого зимового походу аж до останнього бою під м. Базар. Нагороджений Хрестом Симона Петлюри.

З 1921 і до початку 1924 років Сергій Прокопович жив у Львові. За цей період ним виконано кілька проектів церков у Львові, Мразниці біля Борислава та Бранниці на Волині, проект перебудови Національного музею у Львові, проект найбільшого у Львові готелю по вул. Потоцького та комплексу будов для маєтку Підгірського на Волині.⁹

У 1922 році у Чехословаччині виникла Українська Господарська Академія, ректором якої став професор І. Шовгенів, з яким С. Тимошенко був особисто знайомий. Крім того, брат Сергія Прокоповича Володимир був доцентом академії. Тому не дивно, що в поданні до Ради професорів УГА від 13 грудня 1922 року С. Тимошенко просить надати йому можливість читати в академії лекції з архітектури й будівництва: «Маю многолітній широкий досвід практичний по будові: робітничих осель залізничних і промислових, адміністративних колоній і різних промислових підприємств, городів-садів, промислово-індустриального будівництва, міських будинків, міських особняків, курортного будівництва, монументальних споруджень, залізничних споруджень (головним чином гражданських) і сільсько-господарських споруджень. Під час робіт підготував вже значний кадр архітектурних помічників, техніків, рісовників та десятників і майстрів. Був обраний Радою Професорів Загребського Політехнікуму асистентом по катедрі будівництва».¹⁰

13 січня 1923 року Сергія Прокоповича було обрано доцентом по кафедрі будівництва академії, але лише на початку 1924 року він разом з дружиною Марією Олександровною та синами Олександром і Романом виїздить до Чехо-Словаччини,

де працює доцентом, професором, завідувачем кафедр будівництва і архітектури та водно-санітарної техніки, деканом інженерного факультету, а у 1927-28 роках ректором УГА.¹¹

Колишній декан інженерного факультету О. Коваленко згадував: «Друга катедра, що своєю повагою і особистістю її керівника була в студентських колах популярною, це катедра будівництва та архітектури. Керував катедрою цивільний інженер Сергій Тимошенко, що відзначався товариськістю в поводженні зі студентами, але заразом з тим збільшеними вимогами щодо знань і виконання завдань студентами».¹² Його лекції викликали певний інтерес не тільки у студентів, а і колег. На теоретичних заняттях С. Тимошенко подавав таку силу прикладів із своєї багатої і цікавої практики, що теорія переставала бути сухою. Під час заняття Сергій Прокопович звертав увагу слухачів на особливі умови праці інженера в Україні, бо вірив, що і сам, і його учні будуть працювати на Батьківщину. Заходами Української Господарської Академії було видано його працю «Будівельні матеріали, їх властивості, досліди та виготовлення» (1924).¹³

Крім УГА, Сергій Прокопович викладав архітектуру і в Українській студії пластичного мистецтва у Празі, яка була найбільшим осередком мистецької діяльності українців за кордоном. УСПМ щорічно проводила виставки. На першій були представлені твори її професорів І. Кулєця, С. Мако, І. Мозалевського, К. Стаковського і С. Тимошенка.¹⁴ Поза роботою у навчальних закладах Сергій Прокопович виготовляє типові проекти народних домів, школ, музеїв, церков. Деякі з них було реалізовано в Галичині і Чехії.

У 1930 році він виїхав до Луцька, де і жив до початку другої світової війни. Тут С. Тимошенко із завзяттям займався улюбленою справою. Ним було збудова-

«ІСТИНА МУСИТЬ СТОЯТИ НА ПЕРШОМУ МІСЦІ»

(До біографій М.Макаренка та М.Ериста)

Слова, винесені в заголовок, належать М.Макаренку. Вони були висловлені у листі до редакції «Бібліологічних вістей»¹ з конкретного приводу, але їх можна абсолютно аргументовано вважати творчим, науковим та життєвим кредо видатного вченого-енциклопедиста, археолога, мистецтвознавця, художника, музеє- та пам'яткознавця, педагога уродженця Роменщини, професора **МИКОЛИ ОМЕЛЯНОВИЧА МАКАРЕНКА (1877-1938 рр.)**

Думка, закладена в цих словах, в повній мірі є характерною і для всього життєвого шляху відомого дослідника Криму **МИКОЛИ ЛЬВОВИЧА (Людвиговича) ЕРНСТА (1889-1958 рр.)**

Нижче публікуються уточнені та невідомі факти біографій цих вчених, що були встановлені останнім часом.

I

За останні вісім років з'явилося багато публікацій про М.Макаренка. Вдалося встановити низку раніше невідомих фактів його біографії, віднайти кілька десятків листів, фотографій, малюнків. Дещо з цього опубліковати.² Опрацювання та аналіз цих матеріалів у сукупності з друкованими працями дослідника дають підстави стверджувати, що Микола Омелянович був і залишається одним з найбільших українських археологів та істориків давньоруського мистецтва, яскравим представником розстріляного Відродження 20-30-х років.³

Людина надзвичайно високого наукового сумління та почуття громадянського обов'язку проф. М.Макаренко, як і багато справжніх вчених і чесних людей, зазнав потужного репресивного тиску, був відірваний від улюбленої роботи, від Батьківщини і, зрештою, знищений на чужині. Сама пам'ять про нього майже зникла з людської свідомості на піввіку...

Найбільш недослідженним періодом життя археолога залишається час після його від'їзду з Києва на «вільне» заслання до Казані. Сьогодні, в силу відомих обставин, укладнivся доступ до архівних матеріалів республік колишнього СРСР, тим більше органів правоохорони. Але на запити Управління СБУ по Сумській області та у відповідь на наші пошуки все ж таки надійшла певна інформація, що стосується Миколи Омеляновича. Це виписки з справ та облікових карток. Вони досить лаконічні, проте дещо проливають світло на трагічні події останніх років життя дослідника, а подекуди містять і невідомі раніше факти.

З різних організацій Татарії та Томської області отримано 6 довідок, які складено на основі різних документів. Характерно, що більшість фактичних даних, що містяться у них, збігаються, деякі доповнюють одна одну, але жодна не вступає у протиріччя з іншими. Отже, маємо підстави говорити про високий рівень достовірності цих матеріалів. Співставляючи їх, отримуємо досить цілісну картину переслідувань вченого.

но кілька церков, складів, понад 40 цивільних будинків на Волині, відновлено в українському стилі Братську церкву у Луцьку.¹⁵ Він був членом мистецького товариства «Спокій» у Варшаві.

Крім фахових студій, С.Тимошенко займався і громадсько-політичною діяльністю. Він працював у Луцькій міській раді, був членом місцевого Церковного Братства і Товариства Лесі Українки. Від Волині Сергій Прокопович був обраний сенатором до Польського парламенту.¹⁶

Найбільш важкими у житті С.Тимошенко були 1940-46 роки. Війна змусила його назавжди залишити Україну. У 1943 році він виїздить з Луцька, «Опісля, — як писав Сергій Прокопович, — ми вже як осінній лист покотились по вітру: Перемишль, Львів, Далмація, Загреб, Грац, Більськ, Прага, Карльсбад і в 1945 році пішки приплектались до Гайдельберга, де просиділи рік і вже думали, що не видостанемося на поверхню».¹⁷

У 1946 році С.Тимошенко прибув до США, а потім на запрошення місцевих

1. Центральний державний архів вищих органів влади і органів державного управління України. - Ф.3795. - Оп.1. - Спр.581. - Арк.7. (далі — ЦДАВО України).

2. Там же.

3. Там же. - Арк.8.

4. Макаров А. Напередодні необароко // Хроніка-2000. - 1994. - Вип.1-2. - С.139-140.

5. Земське діло. - Х., 1918. - 28 листопада. - С.2.

6. ЦДАВО України. - Там же. - Арк. 41 (тут і далі стилістику документів збережено).

7. Верстюк В.Ф., Дзюба О.М., Репринцев В.Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення: хронологічний довідник. - К., 1995. - С.303.

8. Там же. - С.310-311.

9. Українська Господарська академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - Нью-Йорк, 1959. - С.66.

10. ЦДАВО України. - Там же. - Арк.6.

11. Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - С.122.

12. ЦДАВО України. - Там же. - Спр.128. - Арк.151.

13. Там же. - Арк.232.

14. Ульяновська С., Ульяновський В. Українська наукова і культурницька еміграція у Чехо-Словаччині між двома світовими війнами // Українська культура. Лекції за ред. Дмитра Антоновича. - К., 1993. - С.489.

15. Українська Господарська академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - С.67.

16. Brzoza Cz. Ukrainska reprezentacja parlamentarna w II Rzeczypospolitej // Krakowskie Zeszyty Naukowe. Krakowskie ukraiñoznawcze зошити. - T.I-II. - 1992-1993. - Krakow, 1993. - S.165.

17. Українська Господарська академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - С.68.